

УДК (437.7)"1918/1939"

UDC

DOI: 10.17223/18572685/51/15

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ ОЧИМА ДИПЛОМАТИЧНОЇ ЗВІТНОСТІ (НА МАТЕРІАЛАХ АРХІВУ МЗС ЧР В ПРАЗІ)

В.В. Кічера

Ужгородський національний університет
Україна, 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3
E-mail: vkichera@ukr.net

Авторське резюме

Основний зміст дослідження складається з документальних матеріалів з архіву Міністерства закордонних справ Чехословаччини. Автор намагався вивчити греко-католицький Василіянський орден в Чехословаччині, ченців якого постійно контролювала державна виконавча влада. У Чехословаччині греко-католицька церква діяла в межах двох єпархій – Мукачівська (Підкарпатська Русь) та Пряшівська (переважно Східна Словаччина). У Першій світовій війні важке становище греко-католицької церкви було в Австро-Угорській монархії, коли церква повинна була постачати продукцію армії, позичити гроші та навіть дзвони для переплавки на зброю. Складні воєнні часи змінилися державним модернізмом та секуляризацією в Чехословаччині після 1918 р. Автор зауважує, що чиновники чехословацького уряду, намагаючись обмежити вплив культурного середовища Угорщини в 1920-х рр. XX ст., протиставляли його українському культурному середовищу, про що свідчать численні архівні документи. Однак ця політика згодом призвела до поширення українських ідей з Польщі на Підкарпатті, які намагалися лімітувати чиновники уряду Чехословаччини на основі консульських та дипломатичних заходів в 1930-х рр., обмежуючи прибуття духовенства греко-католицької церкви з Галичини та контролю його політичної лояльності.

Ключові слова: адміністративні обмеження, василіани, греко-католицька церква, модернізм, Підкарпатська Русь, секуляризація.

ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ ГЛАЗАМИ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ ОТЧЕТНОСТИ (НА МАТЕРИАЛАХ АРХИВА МИД ЧР В ПРАГЕ)

В.В. Кичера

Ужгородский национальный университет
Украина, 88000, г. Ужгород, пл. Народная, 3
E-mail: vkichera@ukr.net

Авторское резюме

Исследованы документальные материалы архива Министерства иностранных дел Чехословакии. Предпринята попытка изучить греко-католический Василианский орден в Чехословакии, монахов которого постоянно контролировала государственная исполнительная власть. В Чехословакии греко-католическая церковь действовала в пределах двух епархий – Мукачевской (Подкарпатская Русь) и Пряшевской (преимущественно Восточная Словакия). В годы Первой мировой войны положение греко-католической церкви в Австро-Венгерской монархии было тяжелым: церковь должна была поставлять продукцию армии, занимать деньги и даже колокола для переплавки на оружие. Сложные военные времена изменились государственным модернизмом и секуляризацией в Чехословакии после 1918 г. Автор отмечает, что чиновники чехословацкого правительства, пытаясь ограничить влияние культурной идеи Венгрии в 1920-х гг. XX в., противопоставляли ее украинской культурной среде, о чем свидетельствуют многочисленные архивные документы. Однако эта политика впоследствии привела к распространению украинских идей из Польши на Подкарпатье, которые пытались лимитировать чиновники правительства Чехословакии на основе консульских и дипломатических мер в 1930-х гг., ограничивая прибытие духовенства греко-католической церкви из Галичины и контролируя его политическую лояльность.

Ключевые слова: административные ограничения, василиане, греко-католическая церковь, модернизм, Подкарпатская Русь, секуляризация.

GREEK-CATHOLIC CHURCH OF SUBCARPATHIAN RUS BY EYES OF DIPLOMATS (ON ARCHIVAL MATERIALS OF THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC MFA)

V.V. Kichera

Uzhhorod National University
3 Narodna Square, Uzhgorod, 88000, Ukraine
E-mail: vkichera@ukr.net

Abstract

The author analyses the documents from the archives of the Ministry of Foreign Affairs of Czechoslovakia to study the Greek-Catholic Basilian Order, whose monks were under constant administrative control by the state executive power. The Greek Catholic Church in Czechoslovakia operated within two dioceses – Mukachevo (Subcarpathian Rus) and Prešov (mainly Eastern Slovakia). In WWI, the position of the Greek Catholic Church in the Austro-Hungarian monarchy was difficult: the church was supposed to supply products for the army, lend money and even bells for melting into weapons. After 1918, the difficult wartime was followed by state modernism and secularisation in Czechoslovakia. As evidenced by numerous archival documents, the officials of the Czechoslovak government tried to limit the influence of the cultural idea of Hungary in the 1920s by opposing it to the Ukrainian cultural environment. However, this policy subsequently led to the spread of Ukrainian ideas from Poland to Subcarpathia, though the officials in the Czechoslovak government tried to limit them on the basis of consular and diplomatic measures in the 1930s by limiting the clergy of the Greek Catholic Church from Galicia and controlling its political loyalty.

Keywords: administrative restrictions, Basilians, Greek Catholic Church, modernism, Subcarpathian Rus, secularisation.

У Чехословаччині греко-католицька церква (ГКЦ) діяла в межах двох єпархій – Мукачівської (Підкарпатська Русь) та Пряшівської (переважно Східна Словаччина). Важке становище греко-католицької церкви в Австро-Угорській монархії в Першій світовій війні, коли церква мала постачати до армії продукти, позичати гроші, а навіть реквізувались дзвони для переплавки на зброю (Coranič 2016: 174–175; Кічера 2016b: 205–206) змінюється не менш складними часами державного модернізму і секуляризації в Чехословаччині

після 1918 р. Станіслав Голубец подає досить цікаву концепцію бачення Прагою модернізації Підкарпатської Русі, котра, на думку автора, здійснювалася без урахування традицій і особливостей регіону (Holubec 2014: 246).

Дане дослідження на основі документальних матеріалів Архіву МЗС Чехословаччини стосуватиметься вивчення греко-католицького ордену василіан в Чехословаччині, ченці якого зазнавали постійного контролю та адміністративних обмежень з боку виконавчої влади. Останніми роками з'являються дослідження історії Підкарпатської Русі, де використовуються саме документальні і статистичні матеріали. Так, в одному з досліджень вивчено унікальні документи, котрі вперше введено в науковий обіг з історії церкви (Данилець 2011: 52–69). Наприклад, в одному з колективних розвідок, на основі статистичних джерел вивчено коефіцієнт смертності (в тому числі дитячої) серед основних національностей східних теренів Чехословаччини, котрий, на думку авторів був найвищим у русинів, які належали переважно до греко-католиків (Шпроха та ін. 2016: 219). Тобто до державних обмежень церкви додавалися ще й соціальні проблеми периферійних територій. Про статистичні джерела соціальної історії греко-католицької церкви детально описано також в іншій розвідці (Кічера 2016а: 115–122).

На сучасному етапі відбувається критика теорії секуляризації, позаяк у суспільстві відбувається повернення до релігії. Проте, як аргументує Марк Баніш, не завжди варто поєднувати секуляризацію із модернізмом, як у випадку з арабськими країнами ісламського світу й Північної Африки, де соціальні й політичні інститути були загалом слабкі, тобто не було світських інституцій, щоби проводити модернізацію (Bahnisch 2003: 3–4). Натомість в Чехословаччині починаючи із 1918 р. навпаки – молода держава мала повний карт-бланш для проведення секуляризації. Саме католицька церква в оцінці чиновників молодій Чехословацькій державі вважалася антидержавною силою, як вказує Володимир Бурега (Бурега 2011: 231–236). Відомим послідовником критики католицизму був Томаш Г. Масарик, котрий невдовзі стає президентом Чехословаччини. Проте поняття секуляризації навіть у ХХ ст. не є чітко визначеною константою і залежить від ряду факторів: яка релігія за конфесією, політична система і культура суспільства – внаслідок чого він відрізнявся в різних епохах і країнах (Arya Rina: 85). Найбільш повне дослідження основних критичних зауваг щодо теорії секуляризації представив Хорхе Ботельйо Моньєс (Botelho Moniz 2017: 74–96).

Існують цікаві статистичні дані за якими історично держави намагалися в різних формах контролювати релігію. На Європейському

континенті, зокрема в Європі та Євразії, така цифра становить 51 % за всю історію, тобто переважали спроби державного контролю за релігією (Cosgel Metin, Miceli Thomas). А тому варто дослідити, наскільки Чехословацька держава намагалася контролювати греко-католицьку церкву, незважаючи на існування демократичних інститутів з їх імперативами свободи у всіх сферах, включаючи свободу віросповідань.

Перш ніж перейти до характеристики документів варто коротко зупинитися на дослідженні чину св. Василя Великого (ЧСВВ), чернечого ордену на греко-католицької церкви на Підкарпатській Русі, монахи якого обіймали престоли єпископів, наприклад Діонісій Нарядій чи Павло Гойдич, а Андрій Шептицький – митрополита. Справа в тому, що у попередні роки мадяризації чину втрачалися традиційний етос ченців-василіан, що вимагало змін, котрі відбулися після реформи Галицької провінції. Реформа ЧСВВ Угорської провінції розпочалася 4 вересня 1920 р., котру мали здійснити реформовані єзуїтами галицькі ченці василіани. У Мукачівському монастирі підписано «меморандум» реформи ЧСВВ на Підкарпатській Русі, з підписами і печатками галицького протоігумена о. Анастасія Калиша, з одного боку, та протоігуменом о. Йоакимом Хомою - з іншого, і підписами двох дефініторів провінції – оо. Атанасія Максима та Леонтія Долгої. В «меморандумі» наголошувалося на тому, що угорська провінція ЧСВВ об'єднується з Галицькою провінцією, вони стають нероздільними, а монастирі, які опинилися в кордонах сусідніх держав, Маріяповчанський (Угорщина) та Біксадський (Румунія), утворювали субпровінції (автономії), залишаючись Складовою провінції, котра вступила в реформу. Обителі залишалися у складі провінції, що вступила у реформу, але отримують іншу церковну єпархіяльну юрисдикцію. Сама реформа мала здійснюватися на взірць галицької реформи, започаткованої буллою папи Лева XIII від 12 травня 1882 р. (ДАЗОа: 21).

Після цих декретів виникли певні проблеми з підпорядкуванням обителів. Наприклад, Маріяповчанський монастир мав право не змінювати ігумена. Що стосувалося Біксадського, то у відписі від 4 травня 1932 р. до галицького керівництва біксадський ігумен о. Атанасій Максим, вказуючи різні причини ігнорував капітулу, на якій мало обиратися керівництво новоутвореної провінції св. Миколая. Отець А. Максим апелював на рішення місцевого конкордату, який забороняв підпорядковуватися закордонній провінції. Так, реформа перейшла в заключну стадію, а завершення її повинно було відбутись із обранням провінційного керівництва. 7 червня 1932 р. архімандрит отець Діонісій Ткачук був повідомлений про призначення капітули на 11 липня 1932 р. (ДАЗОб: 87, 106, 129).

Почергово було реформовано усі обителі провінції за виключенням Бороняєвського монастиря, який до 1938 р. залишався резиденцією нереформованих монахів, котрих було вислано з Карпатської України за проугорські погляди (Мороз 2017: 71). Відповідно до правил почали обиратися представники від монастирів. На це вказує протокол мукачівських виборів 11 червня 1932 р., де були присутні представники Мукачівського, Імстичівського та Ужгородського монастирів. У результаті волевиявлення 9 голосів отримав о. Йосафат Мартинець, який став першим представником від Мукачівського монастиря. На виборах цього ж дня у Маріяповчанському монастирі, де були представники із Загребу, Малоберезнянського і Біксадського монастирів (з них ніхто не з'явився), 3 голоси на представника отримав отець Йосафат Шандор. 11–14 липня 1932 р. відбувся провінційний собор, де було обрано нове керівництво. На ньому були присутні 10 чол., які мали право вибору: отці Гліб Кінах, делегат, візитатор і настоятель провінції; Петро Булик, протоконсультор; Атанасій Максим, консультор та ігумен Біксадського монастиря; Леонтій Долгої, консультор та ігумен Маріяповчанського кляштору; Іван Вишошевич, консультор і представник із Загребу; Мирон Калинець, ігумен Ужгородського монастиря; Онуфрій Бурдяк, ігумен монастиря на Чернечій Горі біля Мукачева; Петро Котович, ігумен Імстичівської обителі; Йосафат Шандор, делегат Маріяповчанського монастиря, та Йосафат Мартинець, делегат із Мукачівського (ДАЗОС: 1, 17). Головував на соборі отець Гліб Кінах. У результаті капітули новим протоігуменом провінції Святого Миколая став отець Петро Булик, який із самого початку реформи виконав надзвичайно велику працю на Підкарпатській Русі. Отець Гліб Кінах став консультором для українців, отець Атанасій Максим – представником румунських монастирів, а отець Леонтій Долгої – угорських (Нарис 1992: 398). Обрання консульторів за національною ознакою демонструвало національні протиріччя, які існували всередині чину. Таким чином, з обранням керівництва провінції остаточно було завершено реформу василіан, наслідком чого стала поява незалежної провінції.

Отже, реформа монастирів ЧСВВ на Підкарпатті завершилася успішно. При Мукачівському монастирі був створений новіціат, який став центром виховання молоді з Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Югославії і навіть з Бразилії (Йосафат Рога виїхав у рідний Прудентополіс 25 квітня 1934 р.) (Лист 1934: 108). При Ужгородському монастирі була створена друкарня, яка сприяла поширенню християнських ідей і вихованню місцевого населення у християнському дусі. Поряд з цим проводились місії. Найбільший успіх досяг проповідник отець Стефан Решетило, котрого з різних боків переслідували за його активну місіонерську та проукраїнську діяльність. Більш того, монахи,

за порівняно невелику плату, утримували інтернат для світських дітей, які не могли отримати повноцінну освіту самостійно.

Найбільш цікаві документи Міністерства закордонних справ Чехословацької республіки (МЗС ЧСР) стосуються саме чину василіан греко-католицької церкви. Уже 14 листопада 1922 р. існує інформація Міністерства закордонних справ Чехословацької республіки до Міністерства шкіл і народної освіти (МШіНО), що 5 монашок-василіанок мали би оселитися в Пряшеві на прохання нунціатури в Празі. Аргументи поселення василіанок: є русинської народності, не знають ні слова по-угорськи, будуть опікуватися дітьми слов'янського походження. 16 січня 1923 р. консульство у Львові таємно інформує МЗС про відсутність перешкод у наданні віз монашкам-василіанкам для добродійної діяльності в ЧСР (AMZV ČR 1923b). Перші опрацьовані документи засвідчують побоювання влади угорських впливів та відповідний контроль переселення сестер-василіанок. Уже 5 лютого 1923 р. довідуємося про рішення юридичного відділу, що Ієронім Малицький змінив власне громадянство на чехословацьке, а Пражська апостольська нунціатура звернулася до МЗС ЧСР про уділення проживання в Пряшеві сестрам-василіанкам (AMZV ČR 1922). Позитивне рішення про переселення сестер напевно залежало від МШіНО, бо 20 квітня 1923 р. надіслано прохання до МЗС про побут сестер-василіанок в Чехословаччині (AMZV ČR 1923a). Таким чином, поселення сестрам надано після тривалої переписки між різними міністерствами з упевненістю, що вони не можуть принести шкоду державі, а натомість принесуть користь в опікунській діяльності над дівочою молоддю.

Не все так просто було з чоловічою гілкою василіан та контролем з боку влади. 20 вересня 1924 р. МШіНО інформує МЗС ЧСР, що ЧСВВ на Підкарпатській Русі має такі монастирі і їх насельників: в Ужгороді – 4, всі народності руської, 3 – громадянства ЧСР; у Мукачеві – 35 монахів і новіціат, всі народності руської, 26 мають громадянство ЧСР, 5 – польське, 2 – угорське, 2 – румунське; Малий Березний – 1 монах народності руської, громадянства ЧСР; Імстичово і Бороняво – по 2 ченці народності руської і всі громадяни ЧСР. До провінції, зазначається в інформації, відносяться Марія Повч – 5 монахів і Бікад – 2 ченці. Основне питання даної інформації полягало у складанні списку кому духовних осіб надано дозвіл на приїзд до ЧСР з Польщі (Галичини). Цікаво, що 2 жовтня 1924 р. МШіНО подає звіт, за яким більшість монахів, що йшли вчитися до Галичини, повертаються з великоукраїнськими ідеями (AMZV ČR 1924c). Тобто, влада почала відслідковувати не лише вплив угорського культурного середовища в греко-католицькій церкві, але й поширення українського культурного середовища.

4 липня 1923 р. МШіНО інформує МЗС про необхідність обмежувати приїзди духовенства з-за кордону, так як багато людей, в деяких селах 40–100 % перейшли на православ'я. При цьому багато греко-католицьких священників з великими сім'ями залишаються без роботи. Крім того, існує 156 священничих вдів і сиріт, які живуть в крайній нужді, а тому необхідно лімітувати приїзд священників, поки не буде забезпечено існуюче духовенство. Далі у документі констатується, що необхідно дозволяти перебування таких світських духовних чи ченців лише на термін 3–6 місяців для можливості контролю їх політичної лояльності. Тут же зазначається, що віце-губернатор Підкарпатської Русі взагалі наполягає, щоб рух ченців-василіан максимально обмежили, а візи надавати лише у вигляді коротких перебувань (AMZV ČR 1924b). Отже, інколи обмеження приїзду чи дозвіл перебування духовенства з Галичини мало виключно соціальні причини і не варто шукати виключно національні протиріччя того часу.

19 грудня 1924 р. МШіНО інформує МЗС, що оскільки василіани не мають власного богословського закладу, то місцеві чехословацькі громадяни з чину вчать за кордоном: семеро в Польщі, а двоє в Угорщині. Причому жоден кандидат не навчається в Ужгороді і Пряшеві, де такі заклади існують, а тому це треба виправити (AMZV ČR 1924a). За інформацією МШіНО акцентується увага на тому, що формація духовенства відбувається за кордоном, незважаючи на існування богословських навчальних закладів у межах ЧСР, що необхідно, на думку урядовців, виправити.

Ще одна особлива ситуація склалася довкола монаха Степана Решетила, котрий відзначався особливою активністю в місіонерському русі. 18 січня 1926 р. канцелярія віце-губернатора в Ужгороді повідомляє консульство в Львові, що нема жодних підстав видати візу для Степана Решетила і повернення його до ЧСР (AMZV ČR 1926b). Інколи це стосувалося й інших ченців. Так, 25 березня 1926 р. консульство у Львові інформує МЗС, що до чиновників надійшли дві заяви на отримання візи до ЧСР від двох монахів з Крехова Стефана Сильвестра Савалі та Олексія Антонія Садзеніца. 17 квітня 1926 р. МШіНО у відповіді до МЗС вказує, що надати візи для монахів ЧСВВ Савалі і Садзеніца не можна; це саме інформує Міністерство внутрішніх справ (МВС) 29 квітня 1926 р., а 24 квітня і президія Політичної управи Підкарпатської Русі. Окремо існувала інформація про друкарню василіан. Президія політичного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді від 3 квітня 1926 р. до президії Міністерства внутрішніх справ інформує, що друкарня василіан в Ужгороді почала працювати 2 жовтня 1925 р. і є власністю ЧСВВ. Відповідальним за технічний стан є Владімір Дозорцов, а працюють Ян Ціфранець,

Ян Фатула, Міхал Полішук Гордейович, Алжбета Маджерова та Анна Пастеляк (AMZV ČR 1926a).

Проте у 20-х рр. ХХ ст. найбільший контроль приділявся небезпеці поширення проугорських впливів. У розширеному звіті президії Політичної управи Підкарпатської Русі в Ужгороді від 30 квітня 1926 р. до президії МВС говориться, що нереформовані василіани в Бороняві, Малому Березному й Імстичеві, як і протоігумен Йоаким Хома розмовляють виключно по-угорськи, маючи надію, що Підкарпатська Русь належатиме Угорщині. В Мукачеві центром угорського мислення є Теофан Скиба, котрий гнівається дотепер, що не став ще ігуменом. Леонтій Долгої, як зазначено у звіті, наполягає, що він працює для реформи, а не для політики. Петро Котович має прямий контакт з Празькою нунціатурою і Орденом редемптористів з Стропкова, котрі походять з Галичини. Те, що угорська влада використовувала ЧСВВ для політичних цілей, як вказано у звіті, засвідчує праця Антонія Гординки про Підкарпатську Русь, котра за професором господарськи належить Угорщині. У звіті поліція інформує, що вищезгадану брошуру василіани перевозять на Підкарпаття і поширюють. Лояльність реформованих василіан Будапешт обміняв на передачу частки капіталу Маріяповчанського монастиря на друкарню, котра була важливим елементом реформи (AMZV ČR 1926d).

Схожа інформація існує про переважаючі угорські ідеї в Бороняві. 18 жовтня 1926 р. МВС інформує МЗС, що Бартоломей Мотринець з Бороняви є проугорськи налаштований та проти православних, політично підтримує Рух куртяковців, організатор протестував з місцевими мешканцями проти забудови православної церкви, яке підтримувала влада ЧСР. Деталізується, що ієромонах має зв'язки з Іваном Куртяком, а також говорить виключно по-угорськи. З іншої сторони, деякі монастирі виключно проукраїнські, а тому приїзд і видача віз для них був обмежений (AMZV ČR 1926f). Тобто, з документів простежується контроль не лише за проугорськи, але згодом і за проукраїнськи налаштованих монахів після випадку 1926 р. з о. Стефаном Решетилком.

18 жовтня 1926 р. МВС інформує МЗС, що Микола Твердило, інженер агрономії, підлягає кримінальній справі – арешту та суду (AMZV ČR 1926с). Пізніше подано детальнішу інформацію. 8 листопада 1926 р. з Ужгороду є детальний опис для МВС. Згідно звіту поліційного управління в Ужгороді від 5 жовтня 1926 р. з'ясовано, що автором книги «Державні змагання Підкарпатської Русі» є Микола Твердило, до створення якої долучалися доктор В. Бірчак та професор О. Пачовський. До цієї брошури мали причетність Михайло та Юлій Брашайко, депутат Августин Волошин та секретар Соціал-демократичної партії Степан

Клочурак. Українська революційна організація у Львові має свій відділ на Підкарпатській Русі «Місцевий комітет Української революційної організації», куди входять Бірчак, Пачовський, Клочурак, Волошин і Брацайки. Згідно звіту відомо, що до Львова відійшов з Ужгородського монастиря Роман Бойчик, котрий вийшов із священничого сану, натомість на його місце повернувся Йосафат Шандор, по-угорськи мислячий монах з Мукачева. Втіхою для василіан є призначення пряхівським владикою Павла Гойдича, заслугою в чому, вважають, є діяльність Петра Котовича та єпископа Гебея; саме Котович говорить, що то стала винагорода василіанам за їх постійні утиски в пресі останнім часом. Натомість Гойдич продовжує залишатися в Ужгороді. Котович подав скаргу на Івана Вислоцького і «Підкарпатські гласи», останній не любить єпископа Гебея, зазначають урядовці. Щодо брошури в Мукачеві «Державні змагання...» висловлювався дуже позитивно, але чи приймав участь у написанні не відомо. Котович підтримує українство і впливає на молоде покоління, виховуючи його в українському дусі, часто контактує з Брацайкою, Волошином Бірчаком, котрий має і тепер відносини із Миколою Твердилом. Саме через причетність до даної брошури ієромонаха Степана Решетила депортували в Польщу. А тому 9 грудня 1926 р. посольство Польщі у Празі просить МЗС ЧСР дати роз'яснення причин заборони перебування о. Степанові Решетилі в ЧСР (AMZV ČR 1926h).

Інша інформація існує довкола василіанина Петра Котовича. 10 грудня 1926 р. Цивільна управа Підкарпатської Русі ознайомлює МЗС, що отець Петро не має жодних документів на перебування в ЧСР, а після того, як перетнув ЧСР з польським паспортом знищив його, аби міг видавати себе за емігранта і отримав на цій підставі 8 березня 1922 р. дозвіл на проживання, чим до тепер користується і не має жодних інших документів; він український націоналіст, згідно звіту урядовців, виховує молодь в тому ж дусі. Налаштований вороже до ЧСР і то публічно, до того ж протезується депутатом отцем Августином Волошином, котрий посередництвом міністра Шрамка, добився для нього чехословацького громадянства (AMZV ČR 1926j). Як наслідок 27 жовтня 1926 р. президія МВС в Празі подає заборону для МЗС у виданні візи і для василіанина доктора Йозефа Лабая на посаду префекта, який мав прибути на місце Павла Гойдича, котрий відбув в Пряшів, так як мають призначити на цю посаду громадянина Чехословаччини. Навіть на прохання нереформованого протоігумена Йоакима Хоми ця справа так і не завершилася вирішенням на користь реформованих василіан (AMZV ČR 1926g). Більше того, 29 квітня 1927 р. МВС у таємній інформації до МЗС повідомляє, що не може погодити надання жодних дозволів і документів на подальше перебування

Петра Котовича в ЧСР. Схожий таємний документ існує із 22 лютого 1927 р. від МШіНО до МЗС, за яким чиновники не можуть погодитися на продовження перебування Петра Котовича в ЧСР (AMZV ĆR 1927b). 25 січня 1927 р. МВС таємно інформує МЗС, що Степан Решетило депортований і виїхав з ЧСР 11 січня 1927 р. (AMZV ĆR 1927a).

Зондувала влада також питання освіти, яку здобували василіани з ЧСР. 9 липня 1926 р. МШіНО просить канцелярію віце-губернатора в Ужгороді подати інформацію, де вчать філософії і теології василіани з Підкарпатської Русі, а також звернути увагу на прихід галицьких богословів і не давати їм візи (AMZV ĆR 1926b). Тобто були навіть прямі вказівки обмежити в'їзд до ЧСР галицьких монахів. 2 квітня 1928 р. існує прохання президії Цивільної управи Підкарпатської Русі до МШіНО про допомогу у реставрації Малоберезнянського монастиря в розмірі 60 тис. крон ч., інакше студії схоластичні треба розпочати в Маріяповчі (Угорщина). Наскільки таке прохання реальне, важко говорити, бо держава не володіє інформацією про фінанси василіан, зазначають урядовці. Але чиновники припускають, що заради ірреденти угорська влада могла би навіть підтримувати необхідність навчання нових учнів в Угорщині. А тому було би добре якби ЧСР дала 45–50 тис. крон ч. на потреби ордену. Наголошувалося також, що ченців не можуть висилати на навчання за кордон без попередньої згоди з владою, що перешкоджає освітньому процесові (AMZV ĆR 1928).

Надалі чехословацька влада продовжувала зондувати діяльність василіан навіть за кордоном власної держави. 18 березня 1929 р. існує таємна інформація Чехословацького консульства зі Львова до МЗС ЧСР в Празі про відвідини отця Стафана Решетила, на той час консультора ЧСВВ в Польщі, який скаржився на упередженість щодо василіан українського спрямування із Галичини в ЧСР. Зокрема, як зазначається у звіті, отець Степан вказує, що земський уряд в Ужгороді звинувачує василіан в ірреденті і комунізмі, переконуючи, що навпаки василіани намагаються оберігати народ від комунізму. Дипломати пишуть, що в Галичині василіани мають основний вплив на світське духовенство, задаючи тон усій політичній ситуації. Щодо Чехословаччини, то проти василіан земський уряд, зокрема губернатор Розсипал, Республіканська партія, яка радше підтримує великоруський вплив, намагаючись обмежити вплив Волошина. Натомість ієромонах розповів, пишуть консули, що проти нього найбільш негативно налаштовані МШіНО та МВС ЧСР, про що він (тобто отець Решетило) є добре поінформований (AMZV ĆR 1929a).

Як наслідок посилення українського культурного впливу в середовищі василіан, а отже і всієї греко-католицької церкви в Чехословаччині 29 квітня 1929 р. МВС просить МЗС не давати візу монаху

Теодору Хулі. 19 червня 1929 р. навіть існує детальний звіт МШіНО до МЗС про становище з українізацією ЧСВВ, зокрема й несправедливі звинувачення в бік уряду щодо перетворення руських шкіл на чеські. Піком протистояння уряду з українським культурним впливом з Галичини є документ від 21 вересня 1929 р., згідно якого МВС у Празі подає заборону для Міністерства закордонних справ у виданні візи для Стефана Решетила на Святовацлавські святкування, у зв'язку із забороною МШіНО. 19 червня 1929. МШіНО інформує, що Степан Решетило був висланий в кінці 1926 р. і покинув ЧСР 11 січня 1927 р., духовенство в цілому не є політичним, а от василіани інколи це роблять. Раніше консул у Львові 19 серпня 1929 р. інформує МЗС, що участь у вищевказаному святкуванні о. Решетила додала би ваги українському духовенству дуже сильно, як і його проукраїнська діяльність на Підкарпатській Русі загалом. Ще 12 вересня 1929 р. Міністерство шкільництва інформує, що згідно припису МВС від 15 липня 1929 р. візу виділяти небажано, адже ще в червні 1926 р. як неугодний чужинець був з Чехословаччини поліцейським урядом депортований, бо в 1924 р. висловився проти Чехословацької держави у Мукачівському монастирі, за що було відкрито кримінальну справу, а як доказ існує його письмова участь в деяких іноземних часописах із протичеськими висловами, а деякі монахи є виключно розповсюдниками українізму. Є навіть підозра у сприянні комунізму монахами, який також поширює ідею приєднання до Великої України, як і василіани (AMZV ČR 1929b). Безумовно, поширення думки ніби василіани могли підтримувати комунізм є неточністю чехословацьких урядовців. Можливо, злий жарт зіграла суха дипломатична аналітика, згідно якої на Підкарпатській Русі, де активно діяли василіани з Польщі, на виборах постійно перемагали комуністи, а тому їх підозрювали в поширенні великоукраїнських, на той час комуністичних ідей УРСР, а не проукраїнських.

Інший випадок з отцем Стефаном Решетилом пов'язаний з Варшавським консульством ЧСР. 4 березня 1932 р. існує таємна інформація чехословацьких дипломатів з Варшави про прийом протоігумена Решетила, який інформував консула про становище монастирів в Галичині та Підкарпатті. Отець Решетило, зазначає консул, відомий добрими зв'язками з підкарпатськими василіанами та українським політичним рухом на Підкарпатській Русі, як і з Народною партією, Празьким архієпископством та Оломоуцькою капітулою. На зустрічі він висловився позитивно про єпископа Стойку, котрий займає аполітичну позицію і своєрідний «домашній напрямок», але це лише прикриття, а насправді він небезпечний і підтримує угорське спрямування. А на думку отця Решетила, протоігумен Булик або редемпто-

рист Трчка, згідно звіту консула, добре би підійшли на мукачівського єпископа, котрі були би більш лояльні до Чехословацького уряду. Щодо провінції василіан на Підкарпатті, то він просить про сприяння виділенню віз для монахів з Югославії, Угорщини і Румунії, котрі підпорядковані Булику в Мукачеві і мали би навчатися в рідному монастирі (AMZV ČR 1932a). З цього зрозуміло, що вирішуючи консульські питання, отець Стефан намагався вплинути на вибір єпископа в Мукачівській єпархії, не маючи доступу на в'їзд до ЧСР.

Цікаво, що 4 травня 1932 р. за інструкцією МШіНО монахів галичан в монастирях не мало бути більше ніж громадян Чехословаччини (AMZV ČR 1932b). 11 травня 1933 р. Міністерство внутрішніх справ подає інформацію Міністерству закордонних справ, що питання виділення віз для членів ЧСВВ має бути в кожному випадку узгоджено з центральними органами влади. Так існує прохання про візу для Маріана Повча від 23 листопада 1933 р. (AMZV ČR 1933b) та Василя Ваврика від 17 листопада 1933 р., котрі би мали навчати молоде покоління на Підкарпатській Русі, незважаючи на те, що угорські василіани мають богословські студії, посилати клериків до Галичини з чехословацького Підкарпаття не хочуть (AMZV ČR 1938). 16 лютого 1934 р. прохання підкріплено запитом від протоігумена Петра Булика про необхідність двох професорів з Галичини до МЗС. 25 квітня 1934 р. у МЗС існує ціла таємна справа про прохання видачі візи для Маріана Повча та Василя Ваврика. Повідомляється, що МШіНО виступило проти приходу українсько орієнтованих монахів з викладацькою метою, але Міністерство внутрішніх справ перешкод у видачі віз не бачило, як і земський уряд в Ужгороді, адже прихід викладачів з Галичини вважався меншим злом, ніж від'їзд молоді і студентів на навчання до іншої держави. 5 листопада 1934 р. консульство у Львові таємно інформує Міністерство закордонних справ про надання візи для доктора Василя Ваврика, з метою викладання в монастирях ЧСВВ на Підкарпатті. 30 серпня таке саме повідомлення зустрічається про монаха галичанина Яна Маріяна Повча (AMZV ČR 1934). Упереджене ставлення до громадян Польщі підтверджується відповідним документом, що знаходиться в державному архіві Пряшева за 1936 р., де аргументувалося, що польським громадянам не варто надавати чехословацьке громадянство (SAP 1936). Навіть після видачі віз для монахів доктор Василь Ваврик прибув у консульство у Львові від імені Ставропігійського інституту у Львові просити про передачу книг, котрі лише літургійного змісту і перебувають на митниці в Ужгороді уже 3 місяці, пише львівський консул 27 січня 1938 р. зі Львова (AMZV ČR 1938a). Тобто, затримка книг на митниці виглядала як додаткова перешкода в навчальному процесі, адже для вивчен-

ня предметів богословського змісту необхідна була відповідна література.

Досить цікаво, що вже у 1938 р. отцю Стефану Решетилу надали можливість в'їзду до ЧСР. 5 лютого 1938 р. існує детальний звіт «pro domo» МЗС в Празі про надання о. Стефанові Решетилі візи на 15 днів, але лише за активними наполяганнями нунція доктора Ріттера, котрий, як зазначають чиновники, вимагав від МШІНО і МВС продовжити перебування в Чехословаччині, проте отець Решетило, згідно урядників, характеризується як український націоналіст, а потім священик, і однозначно його перебування це підтримка проукраїнських організацій та їх фінансування. В звіті вказується, що отець Стефан добрий проповідник і використовує ці якості для пропагування українізму. Перебування отця протягом 15 днів надано з умовою явки в Ужгород у поліцію (AMZV ČR 1939). Дійсно відомо, що 19 лютого 1938 р. існує таємна справа МЗС в Празі, що 4 лютого празький нунцій Саверіо Ріттер попросив пана міністра доктора Крофту, щоб той посприяв виділити Степанові Решетилі хоч 3 місячне перебування в ЧСР, бо є великі спори між греко-католиками, які би як досвідчений монах Решетило міг вирішити, хоч він і специфічний і має проукраїнське спрямування. Міністерський радник доктор Новак повідомив, що Міністерство внутрішніх справ і земський уряд погоджуються на 14 днів перебування (AMZV ČR 1938b). Маючи досвід контролю за угорським культурним впливом, чехословацькі урядовці поступово зрозуміли поширення великого впливу українських ідей, намагаючись балансувати між різними культурами, а отже втручаючись у внутрішнє життя Церкви різними адміністративними і консульськими обмеженнями.

Таким чином, намагаючись обмежити вплив угорського культурного середовища в 20-х рр. XX ст., чехословацький уряд намагався його протиставити українському культурному середовищу в ГКЦ на Підкарпатській Русі. Проте така політика згодом призвела до активного поширення українських ідей з Польщі на Підкарпатті, котрі чехословацькі урядові кола намагалися лімітувати консульськими і дипломатичними кроками у 30-х рр. XX ст. обмежуючи в'їзд духовенства ГКЦ з Польщі та контролюючи його політичну лояльність.

ЛІТЕРАТУРА

Бурега 2011 - *Бурега В.* Власть и православная Церковь в Чехословацкой республике в 1920–1930-е годы. Государство и церковь в XX в.: эволюция взаимоотношений, политический и социокультурный аспекты. Опыт России и Европы / отв. ред. А.И. Филимонова. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. С. 231–265.

ДАЗОа - Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. 64. Монастырь ордена василиан г. Мукачево. Оп. 3. Спр. 950. Циркуляр епископа Мукачевской епархии об освобождении монахов некоторых монастырей, об освобождении Мария-Повчанского и Биксадского монастырей от юрисдикции протоигумена Мукачевского монастыря и по др. административным вопросам. На 34 арк.

ДАЗОб - ДАЗО. Ф. 64. Оп. 3. Спр. 1551. Преписка генерального настоятеля ордена василиан с настоятелями монастырей по церковным и административным вопросам. На 256 арк.

ДАЗОс - ДАЗО. Ф. 64. Оп. 3. Спр. 1554. Протоколы собраний монахов монастырей ордена василиан на Чернечей горе, в с. Мария-Повч и Добромыле по перевыборам монастырских настоятелей. На 22 арк.

Данилець 2011 - *Данилець Ю.* Нові документи про діяльність єпископа Веніаміна (Федченков) на Підкарпатській Русі у 1923–1924 рр. // Русин. 2011. № 2 (24). С. 52–69.

Кічера 2016а - *Кічера В.* Источники социальной истории греко-католической церкви Чехословакии (1918–1939 г) // Вестник Томского государственного университета. 2016. № 413. С. 115–122.

Кічера 2016б - *Кічера В.* Тематика «війни і миру» в листуванні та діловій документації василіан Угорської Русі (1914–1918) // Русин. 2016. № 2 (44). С. 200–211.

Лист 1934 - Лист з Бразилії // Благовестник. 1934. № 7. С. 107–109.

Мороз 2017 - *Мороз В.* Світильник віри: історія Боронявського монастиря на тлі епох. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2017, 288 с. + 88 с. іл.

Нарис 1992 - Нарис історії василіянського чину Святого Йосафата. Рим: Видавництво ОО. василіян. 1992. 640 с.

Шпроха та ін 2016 - *Шпроха Б., Тышляр П., Шмигель М.* Демографическое развитие русинов в Словакии в межвоенный период (20–30-е гг. XX в.) // Русин. 2017. № 1 (47). С. 213–231.

AMZV ČR 1922 - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé. Č. 144.650/1922.

AMZV ČR 1923a - Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV ČR). Sekce II. Kart.64. Církevní věci. Řády církevní, mužské a ženské. Č. 94.975/1923.

AMZV ČR 1923b - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé. Č. 11746/1923.

AMZV ČR 1924a - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé. Č. 49349/1924.

AMZV ČR 1924b - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé. Č. 73.337/1924.

- AMZV ČR 1924c - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 167952/1924.
- AMZV ČR 1926a - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 47426/1926.
- AMZV ČR 1926b - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 96.421/1926.
- AMZV ČR 1926c - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 145369/1926.
- AMZV ČR 1926d - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 145649/1926.
- AMZV ČR 1926f - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 155.936/1926.
- AMZV ČR 1926g - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 162.258/1926.
- AMZV ČR 1926h - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 184379/1926.
- AMZV ČR 1926j - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 186360/1926.
- AMZV ČR 1927a - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 17701/1927/
- AMZV ČR 1927b - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 33566/1927.
- AMZV ČR 1928 - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 7847/1928.
- AMZV ČR 1929a - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 40319/1929.
- AMZV ČR 1929b - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. č. 107589/1929.
- AMZV ČR 1932a - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 31.475/1932.
- AMZV ČR 1932b - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 59527/1932.
- AMZV ČR 1933a - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 134.068/1933.
- AMZV ČR 1933b - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 134.704/1933.
- AMZV ČR 1934 - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 44.734/1934.
- AMZV ČR 1938a - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Církevní věci. Řády církevní, mužské a ženské. Č. 9218/1938.
- AMZV ČR 1938b - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organizace. Řády církevní, různé. Č. 183.038/1938.

AMZV ČR 1939 - AMZV ČR. Sekce II. Kart.64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé. Č. 939/1939.

Arya Rina - *Arya Rina*. Religion, Spirituality and Secularism. P. 85. URL: https://www.academia.edu/9026352/Religion_Spirituality_and_Secularism_in_The_Years_Work_in_Critical_and_Cultural_Theory (останній перегляд: 20.11.2017).

Bahnisch 2003 - *Bahnisch M*. Sociology of Religion, Secularization and Social Theory // TASA 2003 Conference, University of New England, 4–6 December 2003. P. 3–4. URL: https://www.academia.edu/2031386/Sociology_of_Religion_Secularization_and_Social_Theory (останній перегляд: 20.11.2017).

Botelho Moniz 2017 - *Botelho Moniz J*. As falácias da secularização: análise das cinco críticas-tipo às teorias da secularização // *Política & Sociedade*. 2017. Is. 36, Vol. 16. P. 74–96.

Coranič 2016 - *Coranič Ja*. The status of Greek catholic Rusyns in Slovakia during world war I (economic, cultural and religious aspects) // *Русин*. 2016. № 2 (44). P. 171–186. DOI: 10.17223/18572685/44/11

Cosgel Metin, Miceli Thomas - *Cosgel Metin, Miceli Thomas*. State and Religion. URL: https://www.academia.edu/4320854/State_and_Religion (останній перегляд: 20.11.2017).

Holubec 2014 - *Holubec S*. We bring order, discipline, Western European democracy, and culture to this land of former oriental chaos and disorder // *Mastery and Lost illusions. Space and Time in the Modernization of Eastern and Central Europe* / eds by Włodzimierz Borodziej, Stanislav Holubec, Joachim von Puttkamer. Oldenburg; Wissenschaftsverlag; Munchen: Publication of the Imre Kertész Kolleg Jena, 2014. Vol. 5. P. 221–250.

SAP 1936 - Štátny archív v Prešove (SAP). Oddelenie služieb verejnosti. F. Okresný úrad v Prešove OU v PO. Rok 1936. Inv. č. 204. Kr. 12. Šetrenie činnosti duchvných, gréckokatolícky sirotinec Prešov.

REFERENCES

Burega, V. (2011) *Vlast' i pravoslavnyaya tserkov' v Chekhoslovatskoy respublike v 1920-1930-e gody* [Power and the Orthodox Church in the Czechoslovak Republic in the 1920-1930s]. In: Filimonova, A.I. (ed.) *Gosudarstvo i tserkov' v XX v.: evolyutsiya vzaimootnosheniy, politicheskii i sotsiokul'turnyy aspekty. Opyt Rossii i Evropy* [State and Church in the Twentieth Century: Evolution of Relationships, Political and Socio-Cultural Aspects. Russian and European Experience]. Moscow: LIBROKOM. pp. 231–265.

State Archives of the Transcarpathian Region (DAZO). (n.d.) *Monastery' ordena vasilian g. Mukachevo* [Monastery of the Basilian Order in Mukachevo]. Fund 64. List 3. File 950.

State Archives of the Transcarpathian Region (DAZO). (n.d.) *Monastyr' ordena vasilian g. Mukachevo* [Monastery of the Basilian Order in Mukachevo]. Fund 64. List 3. File 1551.

State Archives of the Transcarpathian Region (DAZO). (n.d.) *Monastyr' ordena vasilian g. Mukachevo* [Monastery of the Basilian Order in Mukachevo]. Fund 64. List 3. File 1554.

Danilets, Yu. (2011) New documents on the activities of Bishop Benjamin (Fedchenkov) in Subcarpathian Rus' in 1923-1924. *Rusin*. 2 (24), pp. 52–69 (In Ukrainian).

Kichera, V. (2016a) Social history sources of the Greek-Catholic Church of Czechoslovakia (1918–1939). *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta – Tomsk State University Journal*. 413. pp. 115–122 (In Russian). DOI: 10.17223/15617793/413/18

Kichera, V. (2016b) The theme of “war and peace” in the correspondence and business documents of the Basilians in Hungarian Rus' (1914-1918). *Rusin*. 2 (44), pp. 200–211 (In Ukrainian). DOI: 10.17223/18572685/44/13

Anon. (1934) List z Braziliï [A Letter from Brazil]. *Blagovestnik*. 7. pp. 107–109.

Moroz, V. (2017) *Svitil'nik viri: istoriya Boronyavs'kogo monastirya na tli epoch* [Luminaire of faith: The history of Boronavia monastery against the background of the epochs]. Lviv: Ukrainian Catholic University.

Wojnar, M. et al. (1992) *Naris istorii vasilians'kogo chinu Svyatogo Yosafata* [Essay on the History of the Basilian Order of St. Josaphat]. Rome: Vidavnistvo OO. Vasiliyan.

Shprokha, B., Tyshlyar, P. & Shmigel, M. (2017) Demographic development of Rusins in Slovakia in the interwar years (1920–1930). *Rusin*. 1 (47), pp. 213–231 (In Russian). DOI: 10.17223/18572685/47/16.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1922) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 144.650/1922.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1923a) *Section II. Card 64. Church things. Church, male and female orders*. 94.975/1923.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (n.d.). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 11746/1923.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1924a). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 49349/1924.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1924b). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 73.337/1924.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1924c). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 167952/1924.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1926a). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 47426/1926.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1926b). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 96.421/1926.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1926c). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 145369/1926.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1926d). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 145649/1926.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1926e). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 155.936/1926.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1926f). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 162.258/1926.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1926g). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 184379/1926.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1926h). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 186360/1926.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1927a). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 17701/1927.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1927b). *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 33566/1927.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1928) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 7847/1928.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1929a) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 40319/1929.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1929b) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 107589/1929.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1932a) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 31.475/1932.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1932b) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 59527/1932.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1933a) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 134.068/1933.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1933b) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 134.704/1933.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1934) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 44.734/1934.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1938a) *Section II. Card 64. Církevní věci. Řády církevní, mužské a ženské* [Church things. Church, male and female orders]. 9218/1938.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1938b) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 183.038/1938.

Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic (AMZV ČR). (1939) *Section II. Card 64. Řecko-katolická organisace. Řády církevní, různé* [Greek-Catholic organization. Church orders, miscellaneous]. 939/1939.

Arya, R. (2014) Religion, Spirituality and Secularism. *The Years Work in Critical and Cultural Theory*. 22(1). pp. 83–103. DOI: 10.1093/ywct/mbu004

Bahnisch, M. (2003) Sociology of Religion, Secularization and Social Theory. *TASA 2003 Conference*. University of New England, December 4–6, 2003. pp. 3–4. [Online] Available from: https://www.academia.edu/2031386/Sociology_of_Religion_Secularization_and_Social_Theory (Accessed: 20th November 2017).

Botelho Moniz, J. (2017) As falácias da secularização: análise das cinco críticas-tipo às teorias da secularização. *Política & Sociedade*. 36 (16). pp. 74–96. DOI: 10.5007/2175-7984.2017v16n36p74

Coranič, Ja. (2016) The status of Greek catholic Rusins in Slovakia during WW I (economic, cultural and religious aspects). *Rusin*. 2 (44). pp. 171–186. DOI: 10.17223/18572685/44/11

Cosgel, M. & Miceli, T. (2008) *State and Religion*. [Online] Available from: https://www.academia.edu/4320854/State_and_Religion (Accessed: 20th November 2017).

Holubec, S. (2014) We bring order, discipline, Western European democracy, and culture to this land of former oriental chaos and disorder. In: Borodziej, W., Holubec, A. & Puttkamer, J. von (eds) *Mastery and Lost illusions. Space and*

Time in the Modernisation of Eastern and Central Europe. Vol. 5. Oldenburg: Wissenschaftsverlag. Vol. 5. pp. 221–250.

State Archive in Prešov (SAP). (1936) *Štetrenie činnosti duchvných, gréckokatolícky sirotinec Prešov* [Investigation of the spiritual activities of Greek-Catholic orphanage in Prešov]. Public service department. Fund of the District Office in Prešov. 204. Card 12.

Кічера Віктор Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (Україна).

Кичера Виктор Васильевич – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины Ужгородского национального университета (Украина).

Victor Kichera – Uzhhorod National University (Ukraine).

E-mail: vkichera@ukr.net